

D. Krsto Stošić

Varoška Župa u Šibeniku

Povjesne crte



Varoška župska crkva.

1932

Tiskara „Kačić“ — Šibenik

USPOMENI

*O. STJEPANA ZLATOVIĆA Šibenčanca,
neumornog istraživaoca domaće povijesti,
o 100 godišnjici njegova rođenja
10. okt. 1831. – 10. okt. 1931.*

PISAC.

KEM 1846/12.

1. Razvitak Varoša

Šibenski se Varoš zadnjih sto godina vrlo brzo rasprostranio i neprestano se širi osobito prema jugoistoku. Varoš znači novi Šibenik. Njegovi su predjeli, koje je puk nazvao: Grada, Pridgrad (Predgrad), Miminac, Vanjski, Bunari, Škopinac, Šupino Poljice (ili Šubićevac), Draga (Vrulje), Plišac, Buvale, Baldekin i sv. Križ.

Varoška katolička župa zaprema sve te predjеле ili bolje kuće od Grade na lijevo od ceste do Poljane i od puta Medulića do poštanske zgrade i Splitskog puta do obale. K tome pripada joj sva šib. Crnica te Bilice i Dubrava, dva gradu najbliža sela na kopnu.

Poznati književnik Simo Matavulj, koji se rodio u Varošu, govori u jednoj pripovijesti, da se u novije doba množi Šibenik kao riba. Ima pravo, osobito obzirom na Varoš. Nemamo podataka o broju pučanstva u srednjem vijeku, ali ako pogledamo nacrt Šibenika u 16 vijeku, vidjet ćemo, da tada nije bilo u Varošu nego desetak kuća. Naprotiv među gradskim zidinama puk se zbio kao šipak, jer ko je tu živio, bio je siguran za život i kuću od Turaka i lupeža. Sve do najnovije dobe ako se kuća gradila, imala je puškarnice (otvore), otkuda se moglo pucati na neprijatelje. Još pred sto godina mogle su se u Varošu brojiti kuće na prste. Građevna djelatnost počela je osobito oko polovine prošlog vijeka. God. 1842. imao je Varoš samo 1800 duša. Iz šematizama šibenske biskupije, koji nijesu redovito izlazili, a poslije 1913. išašao je drugi tek 1928., mogao sam sakupiti ove podatke na napretku žiteljstva u varoškoj župi. Zadnju stavku donosimo iz službenog popisa pučanstva 1931.

God.	Varoš	1992	Crnica	354	Bilice	182	Dubrava	197
1877	"	2470	"	380	"	350	"	400
1887	"	2578	"	570	"	424	"	484
1897	"	3136	"	803	"	649	"	692
1907	"	3445	"	780	"	885	"	797
1913	"	5571	"	1208	"	913	"	1024
1931	"	6539	"	1472	"	1336	"	1479

Ovi brojevi označuju katolike. Pravoslavnih pak ima (po popisu od 1931) u Varošu 605, u Crnici 33, u Bilicama 64, a u Dubravi nijedan. Par osoba drugih vjeroispovijesti ne dolazi u obzir.

Danas u Varošu ima oko 1000 kuća. Na njegovom teritoriju podižu se sve ljepše zgrade, tvornice, škole itd. Vrijedno je, da ih u glavnom spomenemo. Hospicij trećoretkinja sv. Franje postoji od g. 1679., kasnije je proširen. Uboški je Dom sagrađen za

bolnicu 1807., a proširen 1863 i 1907. Gdje je ove godine po-dignuta palača Zadruge držav. činovnika, bila je sagradena „bažana“ g. 1850, kao zaklonište za siromahe do 1907, potom djetište. Velika bolnica otvorena je 24. juna 1883 sa devet zgrada, a danas ih je 12 i 7 baraka. Palača je Vinka Mattiazzija od g. 1884, sudbena zgrada od 1895—7, palača braće Iljadice Grbešića od 1912., učiteljska škola (prijе oficirski dom) od g. 1919—20., ka-tolički Dom od 1928, biskupsko sjemenište od 1929. Lijepe su zgrade i ljetnikovci M. Stojića, tal. konzulata, Dr. J. Dominisa, M. Šupuka, I. Grimana, Dr. J. Pasinića, St. Šare, Narod. kafane itd.

U Varošu postoji od g. 1881 velika radionica narodnih odijela S. Matajulja i njegova tvornica likera od 1884, tvornica leda od 1911, prela i tkala od 1911, danas tvornica tkanine. Ima tvornica tjestenina V. Inchiostrić i St. Šare, sapuna Slavija i sapuna Dri- na, tvornica svijeća, soda-vode (braća Grubišić-Perutin). Po- stoji mlinica za žito tvrtke A. Šupuka, za buhač I. Inchiostra i St. Šare. Od 1904 u predgrađu Crnici podignuta je velika tvornica Sufid, prozvana od 1929 La Dalmatienne.

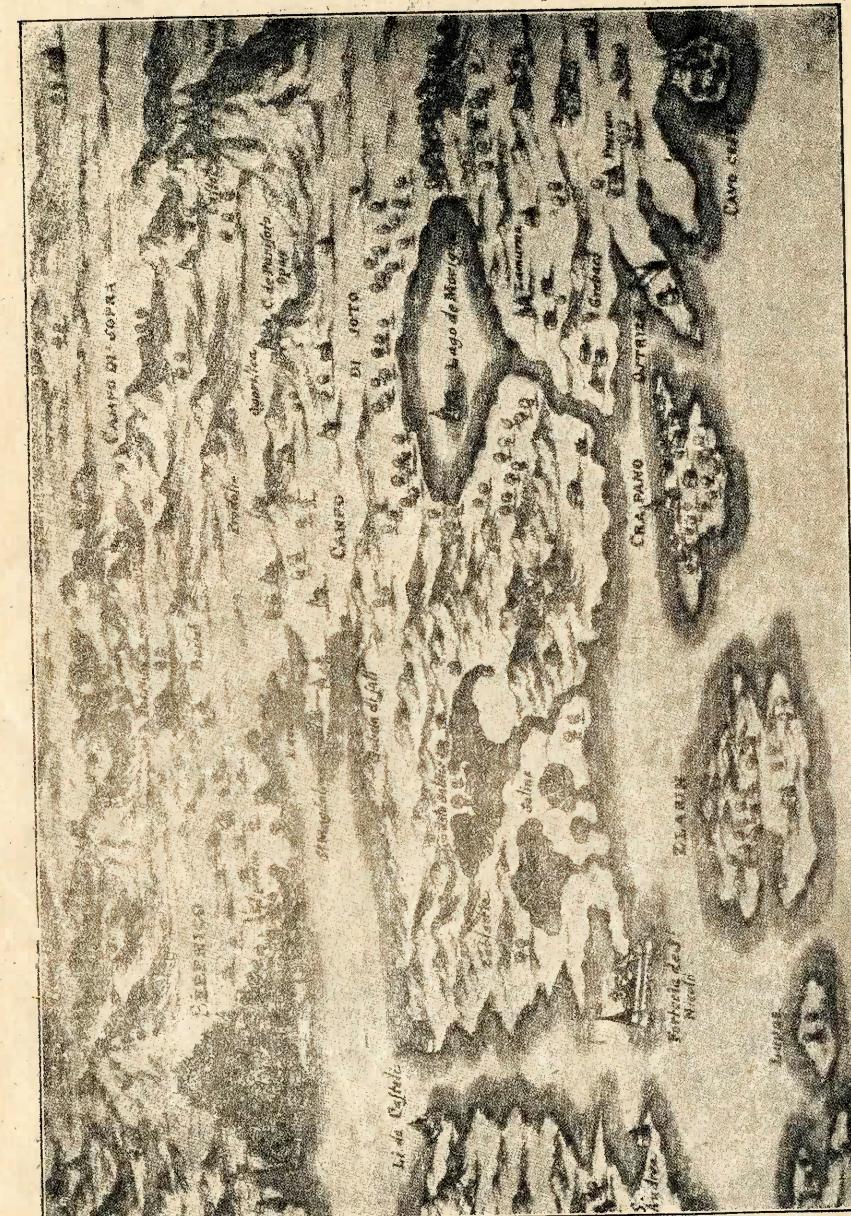
U Varošu je građanska škola (od 1875 muška, od 1910 ženska od 1930 mješovita). Osnovna je u Varošu od g. 1907, u Crnici 1908, a učitelj. škola od 1922. U Varošu je Sresko načelstvo, Kino Tesla i Tiskara braće Matačić.

Zeljeznička pruga u Varošu otvorena je 1877 do Splita, a 1925 preko Like. Vodovod je sa slapa Krke od 1879, a električno svjetlo od 1895.

2. Postanak varoške župe

Pri osnutku šibenske biskupije g. 1298 postojala je u Zašvima blizu Gornjeg Polja župa, koja je imala 20 kuća u matici, a u četiri odlomka 42 kuće i ukupno 420 duša. Odlomak Zablaće imao je samo 4 kuće. Navalama i pustošenjem Turaka sva se ova župa iselila i prestala je g. 1604. Neki od seljaka nastanili su se u Varošu, gdje je iste godine ustanovljena nova župa. Bili su joj pripojeni i razni odlomci u Donjem polju, gdje je također zbog Turaka nestalo župe. Neke prihode župe Donjeg polja uživao je kapelan lazareta, koji je postojao na oštrotici poluotoka Mandaline u šibenskim luci.

God. 1460 Biranj (Danilo, rimski Burnum ili Municipium Ridditarum) i Orišje (Danilo Kraljice) pripojeno je nadpopoviji Koprna (danak odlomak župe Unešića), a Kosović danilski (Kosa ili Kosovo) bio je podignut na nadpopoviju sa župama u Konjevratima i Pokrovniku. No Kosović, zbog navale Turaka, prestane biti župom g. 1560 i bi pripojen Mandalini sve do g. 1856. Mandalina je postala župom 1544, kasnije je za neko vrijeme prestala, ali opet uspostavljena 1678. Zbog divljanja Turaka Biranj je prestao biti župom 1564, a njegov beneficij od 1433 spojen uz crkvu sv. Jurja prenesen je na stolnu crkvu u Šibeniku 1568. Otada je Biranj posluživao kao i Varoš sekularni svećenik, a kas-



1. Šibenik s okolicom oko god. 1550

nije franjevac. U Orišju je prestala župa 1566, a biskup ga je kao i Kosović pripojio Mandalini. Tako je bilo sve do god. 1856., kad je biskup Petar Maupas podigao župu u Danilu s odlomcima Orišje, Biranj i Kosovo i postavio prvog župnika fra Danu Đirića.

Konjevrate (u starini Koljevrate) imalo je — što se zna — svoju župu g. 1298 s odlomcima Goriš, Vranak, Selce, Draga, Zametija, Debrenik i Paklena. Župa je trajala do 1560, kad su Turci porušili crkvu sv. Jurja. Od g. 1648 do 1861 župa je bila pripojena varoškoj. Tada ju je biskup P. Maupas učinio samostalnom. — Usput spominjem odluku Antuna Vukovića. U svojoj oporuci 16 nov. 1813. određuje, da se od njegove imovine sagradi u Konjevratima župska kuća i to na mjestu gdje je bila njegova, uz dužnost, da mu se na dan njegove smrti zauvijek pjeva misa i govore još tri male. Već prije opremio je za udaju sestru soga brata pok. Iliję sa 50 talira i ženi ostavio njezin dio.

Bilice su bile posebna župa od g. 1470—1570., koju su uništili Turci. Tu je 1482 bio župnikom Don Mihovio Radinović uz pomoćnika D. Grgu Jakovinovića, zatim D. Ivan Dornić, a 1486 D. Mihovio Milanović, koga je postavio, po svom pravu, šib. kaptol. God. 1604. pripojene su Bilice novoj župi u Varošu do današnjega dana.

Šibenska Crnica (negda Čarownica) imala je svoju župu s crkvom sv. Ilike od 1610 do 1649, kada je potpuno opustila zbog strašne šib. kuge u toj i dojdućoj godini. Ujedno je bila pripojena varoškoj župi. Poslije kuge naselila se Crnica žiteljstvom iz Petrova polja, Zagore i predjela oko Moseća. *)

God. 1648 dovedoše franjevci u područje mletačke republike, u primorske krajeve oko Šibenika t. j. od Grebaštice do Tisnoga, oko 10000 naroda, koji su se prevremeno sa svojim blagom nastanili pod vedrim nebom. Vlada im dijelila bob, dvopek i so. Došli su iz Petrova polja, Otišaća vrličkih, iz Zagore, Promine i Miljevaca, gdje je vladao Turčin, a pošto su zapalili kuće u nekih 70 sela. Iste su godine i fratri s Visovca pribjegli u Šibenik. Kad je u Šibeniku g. 1649 nastala strašna kuga, donesena iz Bosne, narod je pobegao u brda Trta i Moseća, na Danilo i u Zagoru. Šibenik je opustio, pogotovo Crnica, Dolac i Gorica. Možemo vjerovati fra Vicku Vinjaliću (po rukopisu u Visovcu), da je u gradu pomrlo 10000 čeljadi, a ostalo samo 2000, a po Fr. Divniću samo 1500. Od 500 plemičkih obitelji osta u životu samo deset. (Dr J. Perić, Šibenik u kugi za kandij. rata g. 1649). Iza kuge vlada, gradsko poglavarstvo i biskup zamoliše visovačke fratre, da nasele grad pukom. Fra Nikola Ružić i fra Šimun Brajković odoše po Pe-

* Ovi povjesni podaci nalaze se u glavnom u Folium Dioec. curiae sib. g. 1882. 24; 1883. 82. 88; 1884. 14; 1890, 105; 1892. 102. Podaci, u koliko nisu navedeni u ovoj radnji, uzeti su najvećim dijelom iz župskog arhiva u Varošu.

trovu polju i Moseću nagovarajući narod da naseli opustjelo šib. kuće i polja. O zaslugama o. Ružića lijepo govori o. Zlatović (Franovci i hrv. puš u Dalm. 1888. 82. 95. 110—113). Tako se naseliše Mandalina, Crnica i Varoš, a među gradskim zidinama Dolac i Gorica. Stare Vrtline prozvaše se Varošem. Razumije se, da su franjevci bili župnici u Varošu i Mandalini, ali neko vrijeme i na Gorici i u Docu (do 1722).

Biskup Filip Bordini g. 1830 (u vrlo važnom dekreту za šib. biskupiju pod br. 670) ustanovi u Varošu dekanat, komu pripadaju župe Mandalina, Jadrtovac, Krapan, Vrhpoljac i Danilo. Po zadnjem popisu pučanstva g. 1931. župa Varoš sa Crnicom Dubravom i Bilicama, ima 10826 duša, Konjevrate s odlomcima 2143, Mandalina (s vojnicima) 1144, Danilo 2147, Vrhpoljac 985 Jadrtovac s Grebašticom 819, Krapan 1399, a Zablaće 672. Ukupno cito dekanat ima 20134 katolika. (Pravoslavnih ima u varoškoj župi 702, u Konjevratima 380, u Mandalini 66, u Danilu 10, u Krapnu 5 i 64 (danas 30) starokatolika. U ostalim selima nema drugih vjeroispovijesti .

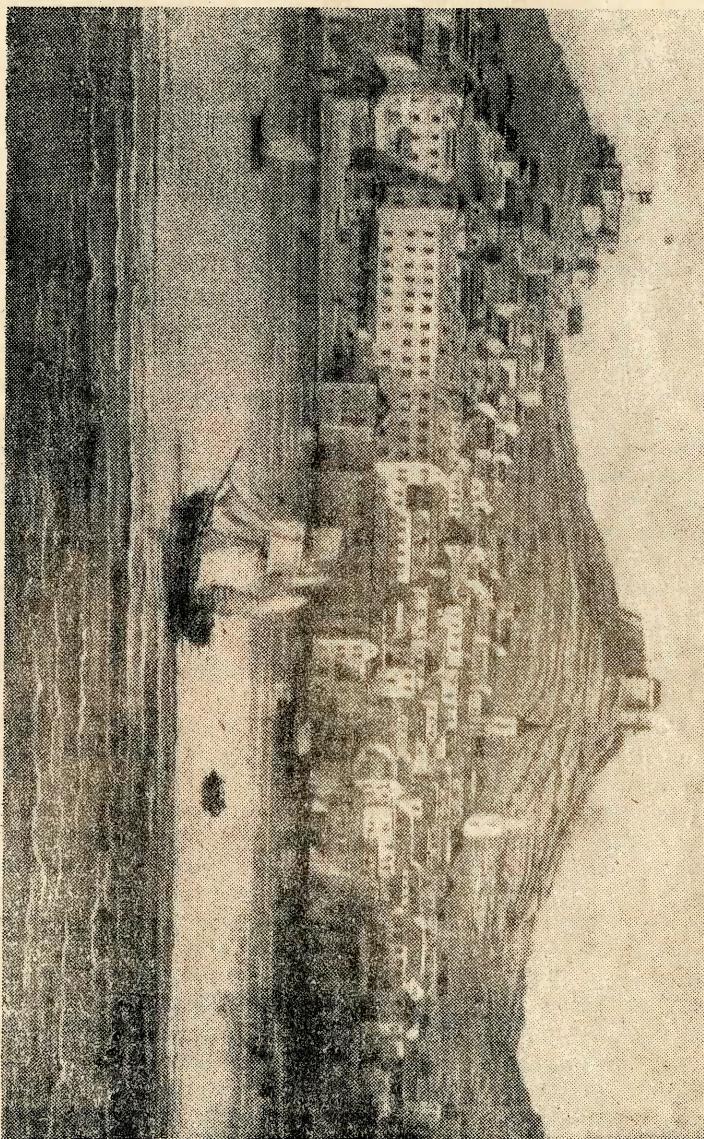
3. Župnici i kapelani

Don Luka Ćogelja bio je od g. 1604. prvi župnik Varoša. U jednom pismu priznaje zaslugu poznatom književniku Ivanu Tomku Mrnaviću, što se u njegovoj crkvi (s. Maria Hortorum) počeo čuvati Sakramenat. (Fol. Dioec. 1885. 86). Njegovo se ime nalazi u najstarijoj sačuvanoj matici rođenih od 22. II. 1624. Ćogelja je umro 25. 4. 1638, a naslijedio ga je Don Nikola Nalošić, koji mu je i otprije pomagao. Na predlog Varošana i Gospine bratovštine odobrio ga biskup za župnika. Iza Nalošića došao je župnik fra Juraj Matković a od g. 1668. pripojena je župa mensi samostana sv. Lovre u Šibeniku.

U Varoš. župskom arhivu nestalo je matica od g. 1624 do 1668 i od 1685 do 1696., pa se ne zna točno, koji su tad bili župnici i pomoćnici. Ostale navadamo hronološkim redom, a o nekim govorimo napose na koncu. Osim nekojih svi su bili fratri.

Fra Jure Marković¹ iz Doljana u Bosni 1668—85. — Filip Rupčić² iz Imotskog 1699—1702 i 1706. — Mijo Sunarić (Sunara) star. iz Neretve 1702—08. — Bone Pavlinović 1707—15. — Ante Bašić 1715—22. — Andrija Zurić iz „Kamengrada“ 1722—23. — Pavao Junaković iz šib. Varoša 1723—25. — Fra Luka iz Vrgorca 1725—27. — Josip Banovac³ iz Čiste u Kotarima 1727—30. — Frano Borojević iz Brača 1730—31. — Ante Šimić 1731—34. — Šimun Kalinić iz Bročanca kod sela Prugova 1734—40. — Mijo Plavša iz Otavica kod Drniša 1740—42. — Grigor Despotović (iz Lećevice?) 1742—46. — Blaž Šušić iz Brištava (Miljevc) 1746—48. — Jere Anić iz Kruševa kod Karina 1748—52. — Luka Vukšić iz šib. Mandaline 1752—54. — Josip Banovac (ponovno) 1754—55. — Luka Vladimirović⁴ iz Neretve 1755—57. — Jure Samaluk iz Mandaline 1757—58. — Mijo Biušić⁵ iz Promine 1758—59. — Luka Vladimirović (ponovno)

1759—63. — Mate Zoričić⁶ iz Pavkova sela, župe Mirlović
1763—71. — Frano Križanović (iz Knina?) 1771—79. — Bone Bi-
lušić⁷ iz Promine 1779—89. — Marko Bašić iz Trolokava (Za-
gora), lektor gen. 1789—93. — Andrija Bujaš⁸ iz šib. Doca



2. Šibenik oko god. 1800

1793—1801. — Šimun Rebić⁹ iz Vinjana kod Imotskog 1801—16.
— Luka Koštan¹⁰ iz šib. Varoša 1816—20. — Frano Bela mar-
rić¹¹ star. iz Varoša 1820—30. — Frano Peršen¹² iz šib. Doca
1830—36. — Ante Brakus¹³ iz Tribounja kod Drniša 1836—61.

— Mate Mlinar iz Promine 1861—62. — Ante Zorica¹⁴ iz Rupa
1862—64. — Don Ivan Belamaric¹⁵ iz Šibenika 1864—66. —
Don Bate (Baptista) Šižgorić 1866—74. — Košte (Konstantin)
Krelja¹⁶ iz Drniša 1874—90. — Petar Kragić iz Splita 1890
—93. (Kasnije kao sekul. svećenik bio je opat u Skradinu.) —
Ante Bilonić iz Čačvina kod Sinja 1893—1908. — Jakov Bartu-
lović iz Ramljana (Ogorje) 1908—12. — Metod Radić iz Bola
1912—15. — Vjekoslav Juranović iz Promine 1915—19. — Šimun
Jelinčić iz Sinja 1919—24. — Filip Bilušić iz Promine 1924—26.
— Fra Pavao Silov iz Rupa 1926 do danas.

Župski pomoćnici: Fra Mijo Sunarić star. iz Neretve 1702—
06. — Fra Nikola 1706—08. — Toma Soić 1708—55. — Mijo Va-
lidžić iz Promine 1755—57. — Gašpar Viňjalić¹⁷ iz Zadra
1757—59. — Ante Vukšić iz Mandaline 1763—67. — Jure Gulin
iz Konjevrafa 1768—89. — Luka Bulat iz Mirlovića 1789—97. —
Srećko Mijatović iz Betine 1797—1800. — Mijo Fontana iz Kni-
na 1800—11. — Pavao Erceg iz župe Mandalina-Danilo 1801—02.
— Ante Maretić iz Podhumca 1802—03. — Ante Džepina iz Pro-
mine 1803—13. — Ante Olujić 1813—16. — Ante Maretić ponovno
1816—20. — Frano Peršen iz šib. Doca 1820—25. — Bone Bogić
iz Divojevića (Čvrljevo) 1825—27. — Bartul Vukšić iz župe
Mandalina-Danilo 1827—31. — Luka Gulin¹⁸ iz Konjevrafa 1831
—61. — Frano Delić iz Lećevice 1861—? — Vlade Krolo iz
Kamenskog Tijarice 1888—92. — Frane Tomić iz Stafilića 1892
—94. — Jozo Tomaš iz Lukšića 1894—97. — Marko Cigić iz Pav-
kova sela 1897—98. — Ivan Mendošić iz Pokrovnika 1898—1902.
— Luka Livajić iz imotskih Poljica 1902—03. — Rikard Tripalo-
vić-Klapet iz Trilja 1903—05. — Bariša Adžija iz Sinja 1905—06
— Ignacij Malić iz Imotskog 1906—07. — Ivan Peko-Kaćić iz
primor. Graca 1907—12. — Špiro Benutić iz Stafilića 1912—13.
— Filip Vuković iz Sinja 1913—15. — Bone Kulušić iz Murtera
1915—17. — Ivan Bronić iz Promine 1917—21. — Stanko Huljić
iz Bogomolje na Hvaru 1921—24. — Metod Rudan iz Bogomolje
1923—26. — Ante Benutić iz Stafilića 1926—27. — Ivan Glibotić
1927—28. — Vjekoslav Mrđen 1928—29. — Bernard Radonić 1929—
30. — Krsto Silov 1930—32. — O. Ante Perišin 1932.

Župski stan. Sadašnju župsku kuću sagradila je bratovština
Duše čistilišta u Varošu g. 1882—8. Za nju je potrošeno ukupno
5598 forinta. Bilo je pozajmljeno od Vicka Mattiazzija 3000 for.
uz dobit od 9%, a dug je bio isplaćen tek 1898. Država nije sud-
jelovala u trošku. Odlukom biskup. Kurije 1889 (br. 724) stav-
ljeno je u dužnost crkvi, da isplaćuje bratovštini 3 for. godiš-
njeg najma u znak, da je kuća vlasništvo bratovštine. Crkveno je
bilo mjesto, gdje je sad kuća i perivoj Dr. J. Gazzara. Bio ga
je pribavio D. Luka Brakus i D. Luka Gulin i tu sagradiše kuću.
Luka po smrti darovao crkvi lijepu svotu od 500 for. — O pr-
vašnjem župskom stanu govorimo niže u bilješki o fra Fil. Rup-
čiću.

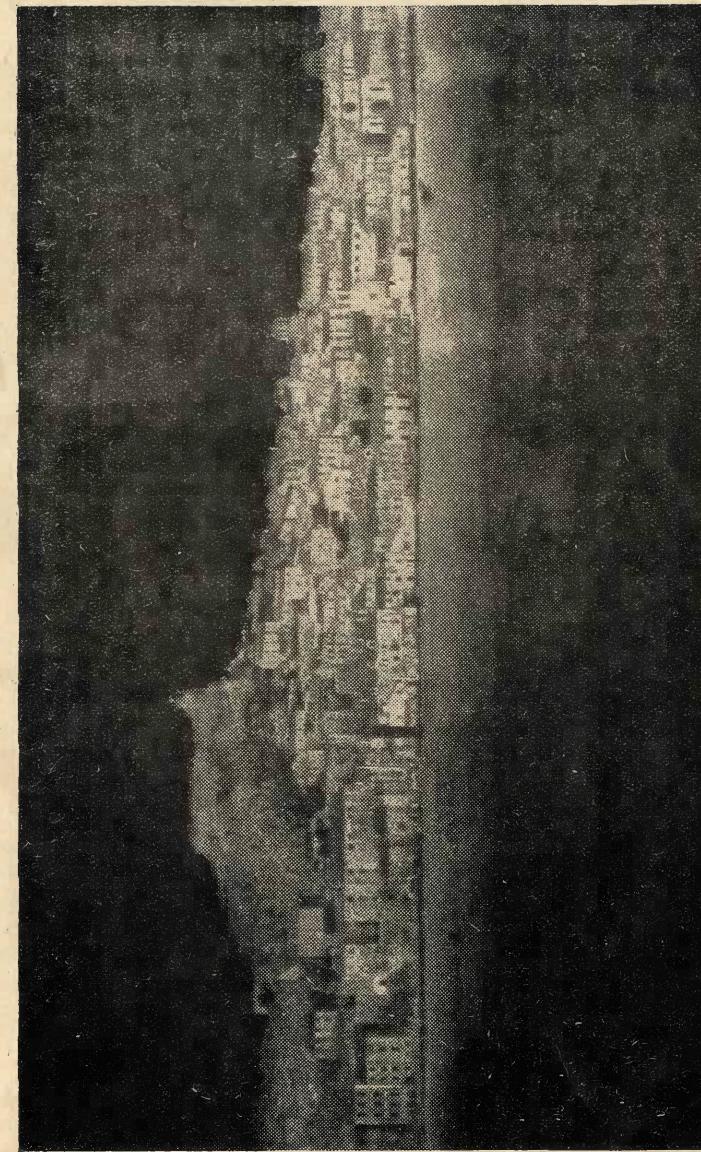
4. Bilješke o župnicima i pomoćnicima

¹ Fra Jure *Marković* pripadao je provinciji Bosne Srebrenе. Pobjegao je s kršć. narodom iz Bosne u Dalmaciju ispred turske sile. 3 maja 1673 Matej Mazoran, kanonik i primicerij te gener. vikar šib. biskupa Bože Carića, dao mu je posvjedočenje, da je kao provikar varoške župe šest godina marljivc. služio i dao primjer neobične čednosti (*specimen non vulgare modestiae dedisse*), pa ga svima preporuča. Kasnije (12. III. 1677) hvali ga arhidjakon Ante Pedotta, kapit. vikar, da je čestito služio deset godina crkvu sv. Marije u Vrtilima (Varošu) kao i u okolici (verbo et opere praecclare se gessisse tam in propria cura quam in alius locis, praesertim in campo Superiori (Danilo) aegris et aliis degentibus omni cum caritate subvenisse). U samostanu na Visovcu nalazi se talij. knjiga pohvala, rukopis od 145 stranica, gdje se navadaju ove i druge pohvale o. J. Markoviću. Tako mu potvrđuju priznanje g. 1684. u ime cijelog Varoša harambaša Martin Gulin i Mate Seralić te suci Gospine bratovštine. Hvale ga, da je 18 god. bio revan i žauzetař župnik, neumoran za Boga i duše, da je učio put Božji i korio mane te obratio katol. vjéri 75 zagoraca (morlacchi greci), da je uredio crkvu iznutra i izvana i učinio novi zid kora, obnovio „logetu” pred crkvom te opasao zidom grobište („šamatorje”). U rukopisu se navadaju imena obraćenih zagoraca. U dokumentu od 1684. svjedoče neki plemići, predstavnici šiben. velikog Vijeća, da je o. Juré točno vršio župsku službu. U drugom spisu slično svjedoče Vid Baroić i Ivan Markovinović, harambaše u Mandalini. Jednu mu je pohvalu dao g. 1685 Batista Contarini, knez kapetan Šibenika, Skradina, njihovih utvrda i teritorija. Petu mu pohvalu daje 1695 šiben. biskup Dominik Callegari ističući njegov rad za duše i pobožnost redovnika (*pietas exemplar caeteris fuit*).

² Fra Filip *Rupčić* 7 sept. 1699 na jednom listu u žup. arhivu piše bosančicom, da je nabavio nove matice vjenčanih i umrlih, koje se imaju uvi-jek čuvati u župi, pa se neće dogoditi, da ih nestane kao prvašnjih. Još kaže, da je nabavio dva misala, jedan „ščavetom”. Dakle u Varošu su bar popi glagolali. Još piše: „Ovu kuću sagradi(h) na poštenje Boga i svetoga o. Franceska, u ime koje sam prosio lemozinu, kojom sam ovu kuću sgradio svu od fundamenta, kako mi može vas grad svidočiti, po kome sam prosio, a osobito koji su lemozinu obilatu učinili.” Ovo se odnosi na stari župski stan u ulici iza „bažane”, naprama kući Dr Pinija, gdje kod vrata dvorišta i danas стоји omanja ploča s križićem i sa slovinama: S. L., što znači: kuća je samostana sv. Lovre. To danas više nije. Dalje kaže o. Rupčić: „Ovo pišem, neka svak dobro znade, da je ovo kuća fratarska i da su od nje fratri gospodari a ne drugi, kako su neki ludo govorili, koji nisu nikakve pomoći učinili. Ispovidi dam i potvrđujem pod zakletvom, da je sve istina što ovo pismo govori, kojemu ako bi se ko protivio, zovem ga na pravdu prid. velikog Boga i prid. svetoga o. Francisca, ja fr. Filip Rupčić iz Imote.” Dalje 20 sept. 1706 spominje, da je bio opet župnikom i bolje uredio kuću, te navodi ovaj zanimivi faktat: „Ove godine bi suša velika, ne pade dažd od veljače do septembra. Iste godine izčistismo „bunare” u Varošu, di mnogi cinjaju da je živa voda i ne bi istina.”

³ Fra Josip *Banovac* iz Čiste. Njegov se rod preselio u Šibenik. Bio mu je rođak fra Filip Banovac i Božo. Šime Ljubić (Ogledalo II. 1869.

463) navodi devet štampanih djela fra Josipa, ali fra Luka Vladimirović (Slavodobiće karstjanstva, Mleci 1765) spominje, da je objelodano 20 djela duhovnog sadržaja. Važne su osobito njegove propovijedi, iz kojih Jugoslav. Akademija uzima za svoj Rječnik mnogo riječi i izraza. Bio je



3. Šibenik s mora.

učitelj teologije od 1725 i dalje. Na Kapitulu u Visovcu 1747 podijeljen mu je časni naslov „pater provintiae”. Dao je podići dva oltara od mramora u crkvi samostana sv. Lovre. Umro je 5 VII. 1771. u 68 godini.

⁴ Fra Luka *Vladimirović* iz Vladinca kod Neretve učio je u Rimu i Bologni i dvaput položio profes. ispite u raznim granama filozofije i teologije. Bio je apostol. poslanik, propovjednik te lector generalis u šib. svom samostanu. Dao je u štampu petnaest djela, koja navada Š. Ljubić (Dizionario biografico... Vienna 1856. 312) a pisanih u latin., talij. i hrv. jeziku. Često je objelodanio djela pod pseudonimom Plinius, Naronius, Prudentius, Lucius, Norius, Capius Narentanus, Starograđanin Neretvanski itd. Bio je megaloman i svoj je plemićki rod uzvisivao do nebesa. (U knjigi De Regno Bosniae kaže o svom rodu: Accedit de Naronensi urbe ac civitate pars altera; item de laudibus inclytae ac perillustris familiae comitum atque equitum Vladimirovich; pars tertia de Narenta laudes: magnitudo rerum apprimit, splendor facinorum aciem affluscit, antiquitas temporum mentem confudit, quippe quae a vetustis quos Roma coluit patriciis nobilem stipem habuit). Kaže se, da je teško podnosio slavu o. Andrije Kačića. Na početku debele knjige mrtvih u Varošu od g. 1755 do 1848 napisao je fra Luka ovo: „Hoc adnotavi ego fr. Lucas facili callamo sed tremenda manu. Qui lecturus es scriptionem istam, post mortem dicas hic requiescat.“ U matici vjenčanih iz br. 30. god. 1756. piše: „Hic terminavit munus parochiae fr. Lucas Vladimirovich de Vladignaz in Narenta abeundo ad publicum concursum Venetias ita ut Deo auspice Lectorem generalem adeptus est. Anno 1757 dje 7 Junni pro anima cuius post mortem pie lector Deum exora. Vale.“ Četiri lista pred tom bilješkom piše: In Dei nomine, amen. Ad annum 1755 circa diem 23 mensis Julii coepi excercere curam animarum et munus parochiale in magno oppido terrae fermae in ecclesia s. Mariae Hortorum Sibenici. Ego fr Lucas Vladimirovich de Vladignaz in Narenta lector theologus concessionator praeclarissimus, filius domini comitis Georgii et dominae Dominichae Thadich, judicavi expeditum relinquere admonitionem ad perpetuam rei memoriam et huic conscribere libro mea propria manu. Vale, amice lector.“ Fra Luka je umro u Zaostrogu 8. X. 1788.

⁵ O. Mijo *Bilušić* bio je učen i svet. Bio je propovjednik, lector theolog. i provincijal g. 1788. Umro je na Visovcu kao gvardijan 11. IV. 1797 72. godini.

⁶ Fra Mate *Zorić* iz Pavkova sela, lektor bogoslovija, štampao je u Jakinu prvu hrvatsku Brojanicu (aritmetiku) g. 1766. sastavljenu po P. Feriju, Upravu za isповijednike, Zrcalo dogadaja (čudesa) i Osminu djelovanja redovničkog. (O. Stj. Zlatović, Franovci, 352—3, 475, Š. Ljubić, Ogledalo II. 466 i Dizionario biogr. 322). U šiben. samostanu ostavio je u rukopisu: Vojevanje kavalira maltezki i Jurja Skenderbega i Bogoslovije čudoredne. Umro je 12. VII. 1783 u 60 god.

⁷ O. Bone *Bilušić* iz Promine bio je lector jubilatus u Šibeniku. Umro je u 69. god. 1815 na 28 III ili 22 XII, jer ga nekrolog spominje dva puta.

⁸ O. Andrija *Bujas* iz Đoca bio je vrstan propovjednik. Umro je u Šibeniku 9. IX. 1817 u 65 god.

⁹ Fra Šimun *Rebić*, lector gener., bio je atletskog stasa, odvažan, učen i pravi diplomat. Kad je poslije pada mletačke republike nastala kravava pobuna u Šibeniku i prijetio pokolj svim pristašama Francuske, o. Rebić o. Fortunat Samaluk, o. Joso Glumčević, o. Jure Gulin, o. Joso Župan

i o. Paškal Jukić poletješe iz samostana sv. Lovre među narod, da ga umire i u tome uspješe. Za vladavine francuske u Dalmaciji od 1806 do 1814 governer Dandalo, koji je krivo gledao franjevce, častio je o. Rebić. Isposlovalo mu je od cara Napoleona odlikovanje zlatnim križem, koje mu je 22 VII. 1807. sam prikopčao na prsa. Rebić je pak dobio takvo odlikovanje i od austrijske vlade. Kad je jakobinska franc. vlada htjela uništiti franjevačku provinciju, o. Rebić ode u Milan u potkralja Eugenija, da mu preda spomenicu i rastumači stanje redovnika. U pomoći mu je bio šibenčanac Ivan Stratiko, izyjestitelj za dalmat. posle, pa je Rebić sve postigao. Bilo je otprije zabranjeno, da provincija preš. Otkupitelja oblači nove redovnike, a sad je opet dozvoljeno i obuklo ih se odmah dvanaest. Na odlasku reče Eugenije o. Rebiću: Mogu vas uvjeriti, da car Napoleon ljubi franjevce u Dalmaciji. On će ih štititi, kao one, koji najiskrenije služe vladu i tvjerozakon. (Zlatović, n. dj. 378). Na Kapitulu u Visovcu 9. VI. 1810. o. Rebić je bio izabran za provincijala. Njemu ide u čast, što je svoje uredovne okružnice pisao sve hrvatskim. Dok je bio župnikom dekanom u Varošu, teško oboli, podje u Split na liječenje, ali tu umre 25. I. 1816.

¹⁰ O. Luka *Koštan* bio je lektor u teologiji u šib. samostanu sv. Lovre, izabran je za provincijala 1819, umre 15. IV. 1842.

¹¹ Fra Frane *Peršen* dok je bio kapelanom u Varošu, pojavila se kolera 1854—5, pa ga je provincijal uz zamolbu šib. biskupa pošalje na otoke, gdje je uhvatio klicu kužne bolesti, pa se povratio u Šibenik. Tom prigodom naredio je biskup, da mu slave crkvena zvona „zbog njegova odričanja i truda u njivi Gospodinovoj.“ Podlegao je bolesti 13. IV. 1855.

¹² O. Ante *Brakus* rođen u Tribounju 1801. bio je odlikovan od države zlatnom medaljom za zasluge. Sekularizirao se i uzeo krsno ime Josip. Isto je učinio njegov drugi i prijatelj fra Luka Gulin i bili su priпадnici hvarske biskupije. Brakusa je ubio revolverom neki Marko Perišić kod Skradina 7. nov. 1886. u 86 godini života. Ubojica nije htio priznati neke dugove, nego je ubio pravednog svećenika. Još prije smrti mogao je primiti sv. sakramente i oprostiti ubojici. Pokopan je u Šibeniku. (Fol. Dioec. 1886. 112—4).

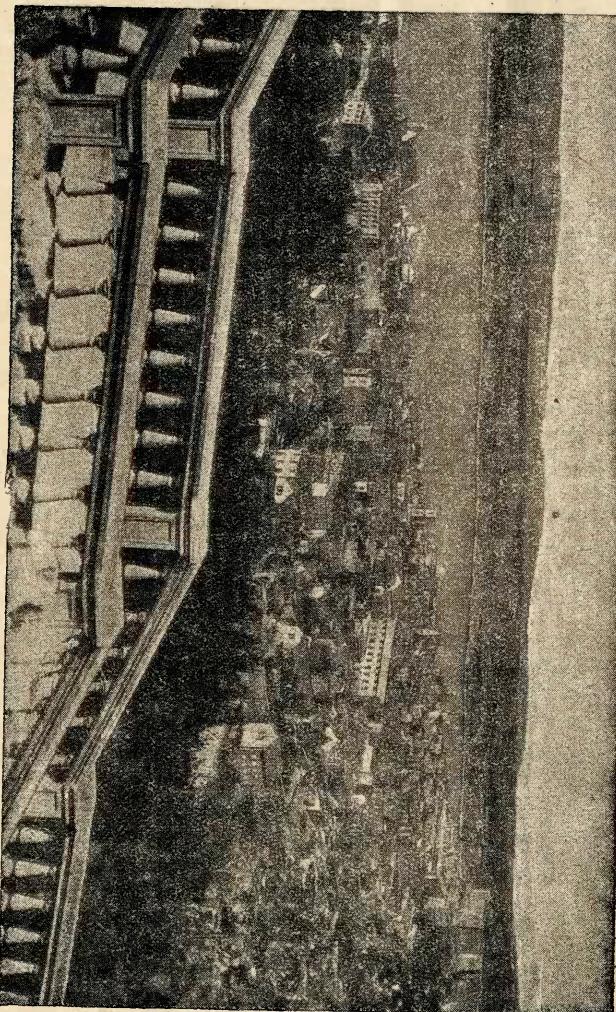
¹³ Fra Ante *Zorica* iz Rupa položio je ispite filozofije na universitetu u Beču. U svojoj provinciji bio je profesorom. Pjevalo je prigodne pjesme. Bio je župnikom i gvardijanom u Sinju, a provincijalom 1857—60. Umro je u Kninu 5. XII. 1887.

¹⁴ Don Ivan *Belamarić* počeo je u Varošu vršiti župsku službu od 1864. a naslijedio ga je drugi sekularni svećenik D. Bate Šizgorić do g. 1874., kad je od 22 maja počeo služiti opet fratar, o. K. Krelja. Bile su neke uzbune i pogibelj, da varošku župu zauvijek preuzme svjetovni svećenik.

¹⁵ O. Košte *Krelja* bio je lector jubil., upravitelj sjemeništa u Sinju, Kustos, i tajnik provincije te provincijal. Umro je u Makarskoj 8. IV. 1930 u svojoj 84. godini.

¹⁶ O. Gašpar *Vinjalić* rođen je u Zadru 1707, a na krštenju dobio ime Petar. Vrlo je važan njegov rukopis (Compendio d. storia) koji se čuva u visovačkom samostanu. Neki dio štampao je Bomann pod svojim imenom. (Zlatović, n. dj. 305—8). Vinjalić pripovijeda vrlo važne događaje za turskog doba u sjevernoj Dalmaciji. Tu je govor i o strašnoj

kugi u Šibeniku 1649., iza koje franjevci dozvaše u Šibenik i Mandalinu slijake iz Petrova polja, Moseća i okolice Rogoznice. Pok. Šimun Urlić, upravitelj učitelj. škole, prepisao je Vinjalićeve djelo za Jugosl. Akademiju (290 stranica). Povijest Dalmacije prikazana je od g. 1514—1769. (Urlić je objelodanio prikaz Vinjalićeva života i njegovih djela povijesti u Radu Jugosl. Akademije, knjiga 189. god. 1911.) O. Gašpar je bio službovao u Kninu podučavao je mladež, bio je gvardijanom u Šibeniku, potom definitor. Umro je na Visovcu 16 V. 1781.



4. Šibenik Varoš.

¹⁸ Fra Luka Gulin rodio se u Lozovcu 1801. Bio je veliki prijatelj sa svojim župnikom fr. A. Brakusom. Oba su se sekularizirali i živjeli u svojoj kući kod varoš. župskog stana, gdje sad stanuje Dr J. Gazzari. Gulin je pokopan na Grobištu sv. Ane, gdje mu je Brakus postavio ovaj

zanimiv natpis: *Hic jacet amicus suavissimus sacerdos Lucas Gulin qui die sexta martii anni millesimi octingentesimi octuagesimi obdormivit in Domino, quos quadraginta annis fraternalia dilectio conjuxit non separabit mors. Confrater Antonius Bracus sui amoris signum hunc lapidem posuit expectans diem qua lubente Deo cum sodali inaestimabili ipse requiescat.*

5. Varoška crkva

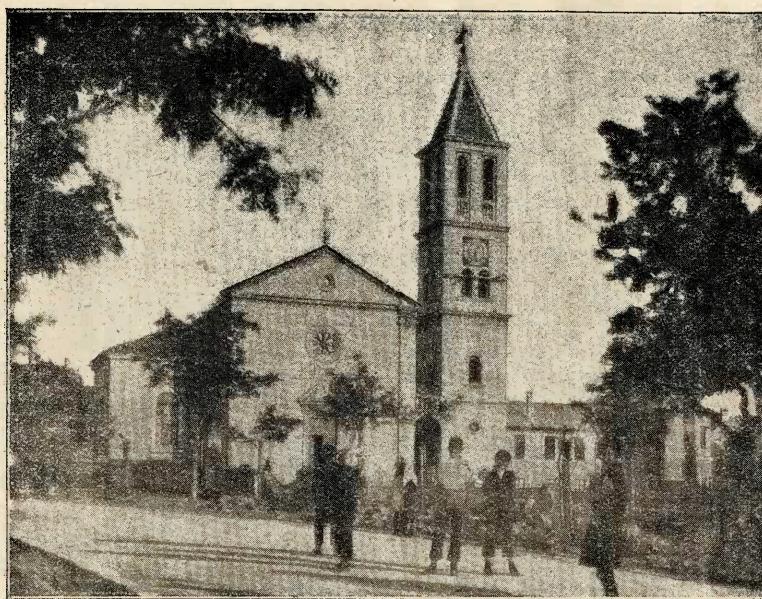
Svi naši gradski povjesničari kao A. J. Fosco, V. Miagostović, D. P. Kaer i ostali tvrdili su, da je oko današnje varoške crkve postojao negda samostan franjevaca konventualaca, valjda od g. 1221, a bio je porušen g. 1319, da se u njemu ne ugniježdi ban Mladen II. Šubić, koji je nakonio opsijedati svoj rođeni grad. Pisac ovih redaka u svom rukopisu Samostan i crkva o. o. franjevaca konventualaxa u Š. dokazuje, da je prvočini porušeni samostan bio negdje oko sadanjeg hotela Krke, gdje je bilo „Groblije sv. Frane izvan zidišta“ i kapela sv. Andrije i Frane od g. 1445, što je sve uklonjeno g. 1645, kad se na onom položaju sagradio branik („baluardo di s. Catarina“). Naš povjesničar Dinko Zavorović kaže također, da je samostan bio uz more (in punta mariis, in Pontone). (Njegov rukopis Trattato sopra le cose di Sebenico od g. 1597 nalazi se kod Jugosl. Akademije.)

Sigurno je (po ostacima starih grobnih ploča), da je u današnjem „šamatoriju“ postojala crkva bar u 14 vijeku. Odavnine se nazivala crkvom sv. Kuzme i Damjana. U jednom spisu od 1573. naziva se i Gospinom (*sanctae Mariae olim sanctorum Cosmae et Damiani*), jer je u crkvi postojao Gospin oltar i bratovština (od 1452). Čini se, da je Gospina slika bila vrlo čašćena a s vremenom sve više i više.¹ Biskup Jeronim Savorgnano (od 1557 do 1573) proglašio je ovu crkvu kapelanskom pod naslovom bl. Djevice ili sv. Marije u Vrtlinama (ili Vrtima, u Varošu), te napominje, da se otprije zvala sv. Kuzme i Dam. Znade se, da je s crkvom bio spojen neki beneficij, koji je uživao nadpopstolne crkve, koji je potvrđivao njezina kapelana (kao na pr. g. 1530).

Kad je Varoš g 1604 postao samostalnom župom, naredio je biskup Vicko Arrigoni, da se stara rasklimana crkva proširi i popravi. On ju je i posvetio. No postala je opet premalenom, te je god. 1740 sagrađena današnja, kako svjedoči ploča povrh glavnih vrata, gdje stoji: *Templum hoc — beatissimae Virgini Mariae — ac s. s. Martiribus Cosmae et Damiani — dicatum — olim augustius incolarum Suburbii pietas — Joanne Banovaz procurante — a fundamentis extruxit, ampliavit, erexit — Anno Dominicæ Incarnationis — MDCCXL — Episcopatus Caroli Antonii Donadoni XVII — Regiminis Pasqualigo II.*

Pasqualigo je bio šib. knez kapetan. Crkva je posvećena 22 maja 1740. Fra Luka Vladimirović, negda varoški župnik, napisao je knjižicu Slavodobiće kršćanstva, koju je posvetio Nadi (Boži) Banovcu Šibenčanu. Fra Luka slavi njegovo pleme i darežljivost i spominje zasluge, koje je učinio on i njegov otac

varoškoj crkvi. Ivan je naime počeo zidati današnju crkvu i zvonik (valjda od 1650), a Nade je nastavio. Banovci darovaše i srebrenu „košulju”, koja se i danas nalazi na Gospinoj slici.² Napominjem, da je kruna na toj slici nabavljena g. 1844 i ispunjena dragim kamenjem dignutim sa njezinih zlatnih darova.



5. Varoška župska crkva.

Pročelje je crkve od tesanih četveraca. To je kamenje kao i od lijepo rozete iz Segeta. Od istog je kamena i zvonik, koji predstavlja tipičnu građu u Dalmaciji. Sat u zvoniku je nabavljen god. 1826 u martu od istranina Antuna Solaru (za 224 for.). Kazaljka za minute i staklo s električnom rasvjetom postavljeno je ravno sto godina kasnije, 1926, na općinski trošak. Kroz sto godina sat nije išao tačno i postao je poslovičan. Vrludao je kojekako i imao svoje mrtve ure. Često nije se makao uza sve čuđenje svojih navijača štor Bartula, Nikole Kolomba i sadanjeg Našte Lušića. Ali zašto bi sat morao biti uvijek točan i ustajjan, kad su i građani bili više puta zadrti i prkosni, općina neuredna, ukućani neposlušni, uredovanje samovoljno, kad su djevojke kasnile doći kući, a momci pjevali do malih ura po noći? Otprije sat nije pokazivao minute, jer ljudi nisu o tome ni brige vodili, a težaku je bilo dosta znati, koliko još ima prstiju sunca prije zapada. Sad pak obje kazaljke točno pokazuju, da je vrijeme zlato. Na pobočnim vratima nalazi se nadovratak neke kapеле od groma porušene, koju je negdje sagradio Petar Heleni i posvetio je svom svetitelju. U stredini je reljef sv. Petra s

ključevima, a natpis glasi: Divo Petro olim Heleni Petrus dicavit fulmine ictam plebs pia restauravit M DCXXXVI. Sva vrata od kamena nestale crkvice ovđje su postavljena. Nad istim je vratima postavljen drugi prag s neke gradske utvrde, na kojem стојi natpis: Bella metusque ruit Bragadinus suscitat inde MDLX. Quod pia Marcelli cura peregit opus. Marcello, i to Pavao, bio je gradski knez kapetan, kojega su Turci g. 1593 zarobili i odveli u Drač.

Prozori varoške crkve, plafonda i veliki oltar sagrađen je u baroknom stilu. — Crkva je bojadisana i grobne ploče su iz nje povadene g. 1911 za župnika o. Metoda Radića. Iznova je dekorisana lanjske godine za sadašnjeg župnika.

¹ U šib. samostanu sv. Frane u vrijeme svjetskog rata vidio sam razbijeni daščicu veličine 30×25 cm, koje je nestalo, a prikazivala je stratište, na smrt osuđenika Bartula de Lorenzo i varošku Gospu, koja ga je oslobođila. Negda je slika bila u crkvi sv. Barbare. Na njoj je bio natpis s gotskim slovima, koji nam je na sreću prepisao D. P. Kaer i V. Miagostović (Il nuovo cronista IV. 109) a glasi: „Sia noto come io Bartolo de Lorenzo da Šibenico schalco essendo incholpato a torto de morte de homo et non sapendo niente foe preso et sentenziando a esser morto, mi vene la note in sonio questa gloriosa madre del fiol di Dio della chiesa di santo Cosma et Damiano et la matina fu fato el solaro a la marina. La vita el il nome raccomandai a questa gloriosa madona che mi aiutassi et far cognoscere la mia innocentia et per la sua misericordia fui liberato, la qual sempre sia lodata. 1536 a di 26 d'agosto et questo fu fato a Venezia.“ Znade se, da je postojala obitelj de Lorenzo u Šibeniku.

² Naslov je knjižice: Slavodobitje Karstjanstva... Izasclo na svitlost po O. P. F. Luci Vladimirovichu Lekturu generalnomu, Pripovidaocu i Missionaru apostolskomu Reda S. O. Franceska Provincie Prisv. Odkupiteglia u Dalmacij, prikazano Gospodinu Nadi Banovcu svake časti dostojnomu Gragianinu Šibenickomu, svomu osobitom Gos. i Prijatelju. U Mleci MDCCXLV. Ovdje donosimo posvetu knjižice, koja je za nas od važnosti: „Dragbi Gospodaru i milli Prijategliu. Znano je prid Bogom i prid sviton devoczion alliti bogoglibustvo vasce posctene kuchchie i vasci osobito poznani Roditeglia prama nasemu svetom Redu i prama nama ubboghim Redovnikom. I danas se uxivaju obilne lemožine i mise, radi koij dobocinstva vidi se, da vas isti Bogh pomaga i blagossiva u svakomu napridku i u svakoj srichi; i kakono blagosovi kuchiu Obederala radi svete Korabglie u u vrime Davida kraglia, onako blagossivgle i vas i sve druge nasce dobročinioce bivsci vam odrvitnik prid pristogliem Boxijim nasc sveti Serafinski Patriarka Francesco. A nie li zadosta i prava istina, da vam je plachu ostavio isti sveti i dionike učinio vasce Gospodstvo i sve druge koij nam dobra čine: svih pokora, postova, molitava, misa, boxanstveni officia, koja mi redovnici činimo, i svih prosctegna, koja su nami dopusctena od sveti Ottacza Papa u visce puta? Bivsci dakle vasca posctena kuchia jedna i vasce gospodstvo jedan od parvi, tako da te svuda slave i priznaju ne samo po nassoj Dalmazij nego po Ungarij i drugi misti i kragliestvi sva nasca

bratja redovniczi. I kakono je viggeno sunze od svakoga, ovako je poznano i vasce dobroćinstvo opcheno. Mali tomu nije čuda, zascto govori nasc Spasitegl: Dobro stablo dobar plod čini (Mat. c. 7). Za dochu u poznagne svoga plemena mnoghi trude, muče se, pak najposli malo se okoriste, mali vasce gospodstvo toga doisto ne traxi, dali akobi se ko nasca terbi xelio znati, zadosta je ogledati se u vasce od kuche prizime, s kojim vas vas svit zove i koje je potvargieno s mnoghim diplomam i attestatim a navlastito Alvisa trecchega Muoeniga generala, koji u vrime razmirja naodechi se brez pinezzi olliti dinara da plati vojsku, ne nage se drughi nego vasc stric a Toninov otacz Pere, koi dade sclo pitasce. Zato mu dade Bitelich u Cetini za conteu i potvardi ovi poscten tituo u vascou kuchi, tako da i danas uxivate jedno i drugo. Ne tomačim stari diploma, dali onu koju imade gospodin Michiel vasc brat, ne mogu ostaviti, koja gnega i sve drughe od vasce kuche i plemena kiti i uzdixe megju mnoghim drughim narasegnim. Govori da ste palatin, conte et caetera. Vasce napomenuto prizime jest Banovaz, iz koga se drugo nema izvaditi nego da ste taki od korena i početka. Dali bivsci te stvari očite svitu, od gni druge ne gorovim. Mali gorovim s pravim razlogom, da vasce poscteno pleme dade mnoghe posctene, korisne, rabrene i kreposne sinove na svit: gosp. Peru, sina mu Tonina i unuka Peru. Dade gospodina Ivu, Perina brata a vascega gospodstva otza; dade vascega brata Jerolima, koga mladost opcheno se plaće; dade vasca dva sina Ivu i Jaka. Boxe blagosovi ij, da budu ugodna xeglia svoij roditelia, s drugim koje bude Bog dati. Ostavgliam zascto bi bilo mnogo dugo iztumacići ovdi osobitu gliubav i nastojagine vascega gospodstva prama blaž. Divici Marii koja se stcuje od pravovirni izvan grada u Varoscu. *Carkvu koju poče graditi vasc poscteni roditegl*, sad immenovani, vi je dospiste. Tako campanio, tako dvi lampade od srebra, tako kossugliu od srebra učiniste istoj blax. Diviczi Mar., premda s pomochu bratje varoscana, ma s vascim nastojagnem, sclo ja isti podpuno poznajem bivsci bio parokom za osam godina i uloxio sa svom gliubavju moj trud redovnički za spasegne dusca karschianski i za pomoch iste bl. Div. M. Ma buduchi ove sve stvari podpuno očite svitu, gradu i Varoscu, od gni drugo ne gorovim. Ne mogu mimoichi dva nasca brata redovnika a vasca rodiaka: o. fr. Filipa, koga jurve dusca u miru počiva, i o. fra Jozipa, koji premda sada naodi se u starosti nije prista od svoje mladosti do sada činiti dobra za postegne duovno i za spasegne pravovirni i dade u setampu visce od dvadeset razliki kgniga od nauka duhovnoga, i ogradio je dva oltara od mramora u nascoj carkvi sv. Lovre u Sibeniku. Ostavgliam ona u kaxinu i mnoga druga, jer mi ne dopušta gnegova poniznost rechi, kako ni vascega gospodstva. Nego ovo samo kriomicze mechem usilovan dobroćinstvim primglenim podpuno od vasce velike dobrote. — Sve dakle pria rečene kriposti, milosti, dostojanstva i dobroćinstva i josc mnoga druga pravedno su me ganula. Prikazivam ovi moj tručak, koj davam na svitlost na korist i pomoch pravovirni karschiana, da mogu poznati kripost Krixa svetoga, i jakost molitve, pak naučivsci k Bogu se upraviti. Znaduchi dakle osobito, da je velika xeglia vascega gospodstva obechano dobro i spasegne brata karschanina izkargneg, zato vami a ne drugomu ottio sam i prikazujem ove moje kgnixize. Molim vas ij primite svesrdno, zascto koji daje sclo moxe, daje sclo je duxan. — Drugo ne gorovim nego od Boga nazivam svaku korist, pomoch

i blagoslov vami i porodu. Da ste mi zdravo. Dužni i svesrdni gliubeznivi sluga Fr. Luka Vladimirovich iz Neretve."

Banovci su se doselili u Šibenik iz Čiste kod Skradina. Mletačka im je vlada darovala selo Bitelić na Cetini. Turski beg Bitelić i beg Bajagić (danas istoimena sela) živjeli su na svojim beglucima, a kad su kao Turci bili potjerani sa svojih imanja, vlada ih je kao feud davala kome je htjela, pa Mocenigo Alvir III. nastojao je, da su ih dobili Banovci. Čini se, da šibenski Bani potječu od Banovaca.

6. Oltari varoške crkve. Orgulje. Moćnik. Srebrenina.

Veliki je oltar nabavljen iz Mletaka g. 1783. Te godine u maju odlučila je Gospina bratovština, da podigne novi oltar od mramora po najboljem nacrtu. U tu svrhu učini ugovor Jakov Šupuk, prokurator bratovštine, sa Petrom Faticom („professore d'altari in Venezia”), a neki pisar priopćio ga braći „in lingua illirica”, što oni s oduševljenjem primiše. Odlučiše, da svaki bratim doprinese za oltar drugo „barilo” vina i neka se sakupljaju doprinosi a Fatiki se isplaćuje na rate. O svoti ne gorovi se u našastom spisu. Veliki je oltar vrlo krasan, u baroku. Dva andela drže Gospinu sliku, a dva rastežu zavjesu ispod mramorne krune. Na antipendiju djeca skaču i potežu festone cvijeće i voća, a reljef je Gospe u sredini. Na vrhu oltara su andeli, a opet dva velika kraj oltara kao svjećonoše. Tabernakul je lijepo izrađen od bijelog, ružičastog i zelenog mramora.

Slika Gospe s Djetetom nalazi se na ovom oltaru, pod nazivom Porodenja bl. Djevice Marije. Odatile titular crkve. Iste godine, kad je nabavljen novi oltar, uvedena je veličanstvena procesija od 8 rujna poslije podne mjesto izjutra prije mise, kako je otprije bilo. Postoji predaja, da se je slika Gospe pred 700 godina nalazila u Jerkulovcu (Bilice) u kapeli, odakle je za neko vrijeme prenesena bila u crkvu na Pomišlju u istim Bilicama, a poslije u varošku crkvu sv. Kuzme i Damjana, valjda 1452, kad je ustanovljena Gospina bratovština. Našao sam talij. spis od g. 1869, gdje je zabilježena pučka predaja, a tu se kaže: „Hoće neka pobožna predaja, da su nekog dana (ne zna se koje godine) radila tri brata Žikovića, od kojih je jedan bio gluhonjem, na svojoj zemlji u Bilicama, zvanoj Vrnjiza, malo odalje od stare kapele u Jerkulovcu. Danas to zemljiste obrađuje Mijat Caleta iz Vrulja. Jednoga dana oko sata popodne pošalju braća gluhonijemoga, da donese malo vode iz bunara, koji je blizu kapele. Kad ode, vidi gdje kod nje sjedi neka gospoda, koja mu reče, neka kaže braći, da podu u grad k biskupu i napomenu mu, da dove sa svećenstvom odnijeti odanle njezinu sliku. To je i učinjeno. Pišući pošto se osvjedočio, da još postoji neki potomak tih Žikovića i to Božo p. Marka od 68 godina, stane ga ispitivati, a on mu odgovori: Čuo sam od svog pokojnog oca

o tome događaju, a ne znam kazati godine. Onaj gluhonijemi brat dobio je govor i sluš. To se dogodilo, kad je Skradin bio pod turskom vlašću. — Turci su ostavili Skradin 1693. Ima jedna predaja, da je biskup prenio sliku u stolnu crkvu, a ona se sama vratila u Pomišalj. No govori se, da je slika bila u st. crkvi, dok se gradila varoška crkva.



č. Glavni oltar župske crkve u Varošu.

U jednom spisu o pastirskom pohodu biskupa Jer. Blaža Bonačića od g. 1760 spominje se, da je u varoš. crkvi bilo pet oltara: Porodjenja bl. D. M., sv. Kuzme i D., sv. Petra i Pavla, Gospe od n. Začeća i sv. Jelene ili Križa (Fol. Dioec. 1886. 20). Danas su tri oltara osim Gospina: Sv. Križa, sv. Obitelji i Ivana Krst. U jednom rukopisu bez datuma (valjda od nazad 80 god.) kaže se, da je postojao oltar sv. Spiridiona.

Oltar sv. Križa. Državni gradevni ured u Beču dozvolio je 1845., da se crkva proširi kapelom za ovaj oltar. U tu je svrhu Nikola Baranović oporučio 80 forinta. Originalni nacrt napravi po motivima ornamenata u katedrali Pavao Bioni, Šibenčanac vrstan arhitekt, koji je izradio detaljne nacrte za restau-

riranje stolne crkve. Nadgledajući te radove dobio je upalu pluća i preminuo. Na grobištu sv. Ane ima lijepi natpis, koji je sastavio slavni Nikola Tommaseo: Paolo Bioni ingegnere probo propose all' utile l'amore del bello e della patria. Ebbe ampi concetti desideri moderati. Mesto ma tassequato morì d'anni 42 il di 5 del maggio 1848. Lascio memoria di se in edifici pubblici e nell' affetto, rispetto de' suoi concitadini. La madre la moglie e fratelli dolenti posero. P. Bioni je podigao ukusnu oktogonalnu kapelu na imanju pl. Fontane u Zablaču, gdje se nalazi odlična slika sv. Ivana Krst. od Salghetti Driolija iz Zadra. Oltar u varoš. crkvi izveo je Jakov Pasini iz Mletaka, nastanjen u gradu, koji je bio ornatista u stolnoj crkvi. Za taj mu je posao isplaćeno 1175 for. i dano darova 53 for vrijednosti, jer je uprava crkve bila potpuno zadovoljna. Ne zna se, što znaće slova S. F. I. na lijevom stupu.

Mali oltari. 9 aprila 1863. sklopljen je ugovor između crkovinarstva (za župnika o. Mate Mlinara) i Karla Roncate („del canton Ticino in Svizzera“) za gradu obaju malih oltara većinom od kararskog mramora. Svaki je zapadao 580 for. Roncati je imao svoju radionicu u Splitu. Obvezao se, da će oltari biti gotovi najdalje do 11 nov. 1864. Učinio je i lijepu balustradu od mramora kod svetišta i zato mu je bilo podmireno 623 for. god. 1865.

Za oba ova oltara obvezao se ugovorom od 20. XI. 1864. Anton Zuccaro, poznati slikar iz Zadra, da će do 21. aug. 1865 izraditi sliku sv. Obitelji i Krštenje Kristovo za 550 for. Čini se, da se je slikar na urgiranje župnika Ivana Belamarića požurio radom, pa nije neke detalje potpuno izradio. Zuccara je javno preporučivala bisk. Kurija kao crkvenog slikara. U Šibeniku je on učinio divotnu sliku Dalmacije na plafondu gradskog teatra, gdje se vide glasoviti Šibenčani.

Orgulje. Kad je g. 1762. sadanji organ u crkvi sv. Frane u Šib. postavljao poznati graditelj Don Petar Nakić i njegov učenik Frano Dazzi, prvašnji je prodan varoš. crkvi za 16 zlatnih cešina. Nije dakle točno, da bi Nakić 1793 postavio orgulje u varoš. crkvi, kako se navodi u reviji Sv. Cecilije g. 1918 u članku o dalm. orguljama.

Pločnik pred crkvom postavio je Dominik Pasini, sin Jakova za 336 for. Tu je i natpis: Dobročinci 1862.

Moćnik (relikviarij). Crkva ima četiri mala srebr. moćnika, koji se postavljaju na oltar i mnogo sitnih zajedno uokvirenih, koji su 1867 postavljeni u zid do vel. oltara, a sada su u kapeli Križa. Neke moći poslao je iz Rima fra Nikola Londini s patentom 4 jula i 30 maja 1780, neke također iz Rima fra Bon. Gozala s patentom 16 sept. 1802, a neke je darovao šib. biskup I. D. Calegari i biskup Iv. Feliks Scotti (30. jula 1796), to konačno Karlo Bonzio iz Šibenika (3. sept. 1863). Patente sv. moći nalaze se u žup. arhivu.

Srebrenina. Gospina „košulja” ima lijepih srebr. i zlatnih predmeta. Dobar su ih dio pokrali lupeži g. 1906. God. 1821. crkva je nabavila pokaznicu (ostensorij) koji je austrij. carica Marija Tereza darovala svom kapelanu fra Petru Karapandži, a koji je pokopan u Živogošću g. 1761. Bio je rodom iz Mostara, učio je u Budimu i postao profesorom teologije. Kao provincijal izposlova je od sv. Stolice, da je odlukom 24. aug. 1745 njegova provincija postala samostalnom s nazivom presv. Otkupitelja i tako se odijelila od bosanske. Carica Mar. Tereza darovala je Karapandži 12 sanduka punih svakih darova. Za franc. okupacije to je bilo zaplijenjeno u Živogošću, preneseno u Makarsku i stavljeno na dražbu. Neke je preostale predmete Austrija povratila samostanu u Živogošću 1821., gdje se nalazi i uljena slika ovog franjevca. (O fra P. Karapandži pisao je Zlatović, Franovci 264 i obilnije p. Š. Urlić u nekom br. zagreb. Prosvjete prije rata).

God. 1873 nabavila je bratovština Duša od Čistilišta lijepo velike „stanice” (svjećnjake) od srebra, starinskog oblika za 1222 forinta od zadarskog zlatara Lava Radmana, god. 1877 šest srebr. kandelijera (za 357 for) i vel. lampadu (za 177 for) od zlatara Srećka Germana iz Splita, a 1879 od istoga 4 srebr. pax tecum-a (moćnika, za 159 for.). — Na jednoj bratimskoj za stavi stavljena je oveća srebrena ploča s reljefom bl. Djevice i Djetića s natpisom: Dok je bjesnila kolera 1855 zavjet vjernika Varoša u Šibeniku.

Poslije Banovicā najveći je, što se zna, dobrotvor crkve Juraj Graovac, šiben. trgovac rodom iz Rogoznice. Umro je 1898 i pokopan na grobištu sv. Ane, gdje mu je spomenik (križ, anđeo i portret pokojnog), koji je izradio Pavao Bilinić iz Splita.

7. Bratovštine

Gospina bratovština. U župskom arhivu postoji „matricula slosena v arvaschi giesih”, u čakavstini, koja nam svjedoči, da je Gospina bratovština ustanovljena 20. augusta 1452. i u Varošu i na Pomišlju (Bilicama). Početak njezinog pravilnika glasi: „Ona matricula alliti zaconi od maticule giesu ucigneni i utuardgeni od scupne Bratschie Blasene vazda Diuicce Marie vanca grada i od Pomisglia na 20 miseza agusta 1452, coy scupno napomochy (?) proslauisse gime svetoga Trojstva i slaune Divice nasse pomochnize i obraniteglize carschiansche, coy zaconi alivan capituli ginagiu nassa Bratschia suacom pomigliom obsluscuati a to giest na slauu suete uire carschianske i spasengie dus' nassih”.

Sadanji je rukopis one matrikule valjda od g. 1679., kad je dodan jedan kapitul, tako da ih ima svega 27. Popis bratima (počinje od g. 1680) i prvi je biskup I. D. Calegari, a dosiže do g. 1792. Ispred matrikule navedeni su oprosti (indulgence). Prva je od pape Inocenta XI od 24. V. 1680 za 7 god. i odnosi se na Gospu od n. Začeća. Druga je od 16. IV. 1682 od istog pape za 7

god. a odnosi se na misu svakog petka, na Mrtvih dan i njeg. osminu. Treća je od istog pape s nadnevkom kao druga a odnosi se na Vel. Gospu. Evo što određuju pojedini kapituli bratovštine: 1. Kako se primaju bratimi i prisiju na matrikulu. 2. Kako će sin biti upisan mjesto oca, 3. brat mjesto brata, 4. kako ženska. 5. Kako se braća imaju primati službe za dvije godine. 6. Kako dvorani služe samo godinu. 7. Bratim ne prima službu, ako nije već dvije godine upisan. 8. Kako se kazni lupež bratimskog. 9. kako, ako opsuje brata, 10. ako opsuje ili udari službenika (oficijala), 11. ako govori bez dopusta na skupštini, 12. ako ne dolazi u crkvu na mlađu nedjelju. 13. Kako treba pokopati siromaše, 14. Što treba učiniti, kad brat umre vanča svog mjesta. 15. Kako idu braća na pogreb, 16. kako se pomaže sirofinji. 17. Šta se čini, kad ko ne plati dug. 18. Što se čini, kad bratu umre ukućanin. 19. Kako se imaju kupovati stvari, 20. kako trošiti. 21. Kako se ne primaju istjerani iz druge bratovštine, 22. Kako starješine pokazuju račune pri koncu svoje službe, 23. kako se mora suditi jedino po matrikuli, 24. Kako se ide na pogreb ženi ili mužu člana u bratstvu. 25. O misi za pokojnog brata, 26. O čitanju matrikule na Mrtvidan i sv. Petra u prisutnosti sviju. 27. O misama za bratime. — U jednom spisu od 20. I. 1796 nalazi se naredba, da se svaki brat kazni za libru voska, ne dođe li na pogreb brata, a 4. XII. iste godine određuje se, da se kroz osminu pjeva misa za pokojnog brata uz prisutnost sviju, a u predvečerje neka zvone mrtvačka zvona.

Ovaj stari pravilnik prerađen je u novi g. 1868, koji i danas vrijedi.

Bratovština Isusa Nazaranina ima svoj pravilnik od 23. okt. 1848, a bila je ustanovljena godinu prije. Njezin je oltar, onaj sv. Križa, dobio svagdanji oprost za mrtve danom 7 juna 1850. Ova je bratovština nabavila dva nova zvona g. 1870 od poznate tvornice Fratelli de Polo u Mlecima s natpisom: Ecclesia B. V. M. Suburbii terrafermae Sibenici A. D. 1870, koje je biskup A. J. Fosco blagoslovio s imenom Isusa Nazar. i bl. Dj. Marije. Za svjetskog su rata bila rekvirirana. Isti biskup je 28. okt. 1878 ponovno odobrio ovu bratovštinu.

Bratovština sv. Sakramenta. Odobrila ju je bisk. Kurija 24. II. 1868. i bratimi su morali nabaviti tunike s crvenim križem na prsima. Bratovština je iste godine 16. XII. imenovala počasnim članovima biskupa Zafrona i slavnog Nikolu Tommasea, koji se zauzeo, da je crkv. vlast odobrila ovu udrugu.

Bratovština malih podvornika ustanovljena je 1924. na stojanjem kapelana o. Metoda Rudana.

8. Posebni crkveni obredi

Ovdje spominjemo posebne obrede i običaje varoške crkve. Po starom običaju 14. januara slavi se Ime Isusovo. Na misama se pjevaju po zadaji put božine pučke pjesmice. Neki varošani

tek taj dan raskinu „božićnu kitu” (drvce). — Na sv. Grgura, 12. febr., po starom običaju pjeva se misa za pokojnu braću i sestre varoške crkve. — Na sv. Marka 25. apr. obavlja se blagoslov polja u Bilicama i pjeva misa. — Na sv. Cirila i Metoda 5. jula pjeva se život (lekcijske) tih svetitelja i dvije glagolske mise. Obavlja se prva pričest djece iz Dubrave i Bilica te onih koji ne pohađaju školu. — Kroz tri gradska blagdana sv. Jakova, Ane i Kristofora, 25. 26. i 27. jula, pjevaju se sv. mise. — Za Veliku i Malu Gospu čine se svećane devetnice uz veliko sudjelovanje vjernika. Na dan Porodenja Marijina 8 sept. crkva je najbolje okićena, a na pročelju kao i zvoniku električna je rasvjeta. Uoči blagdana pjeva se večernja i ostalo, pale se vatrometi u „šamatorju”, a na Poljani svira Gradska glazba. Sutra se pjevaju lekcije, drži se pontifikal i mužari pucaju. Na podne se skine s velikog oltara Gospina slika, „košuljom” u zlatu okićena i postavlja se na sred crkve za jedno 8 dana. Popodne je veličanstvena procesija s velikom masom naroda i društava. Na povratku pred crkvom bude propovijed i blagoslov sa slikom, po tom blagoslov sa Presvetim u crkvi. — Na sv. Jeronima pjeva se misa i na sv. Mihovila, zaštitnika grada. U crkvi sv. Mihovila na Vršinama pjeva se misa i čini blagoslov polja, potom se obave molitve nad grobovima. — Na 23. okt. slavi osobito bratovština Isusa Nazaranina. Pjevaju se lekcije i misa i obavi blagoslov te se dijele škapulari bratimima. — Osim običajnih molitava za Mrtvidan čine se posebne na tri mjesto na negdašnjem grobištu „šamatorje”. — Na sv. Martina 11. nov. župnik, po utvrđenom pravu, vrši službu božju cio dan u kapeli toga sveca u biskup. sjemeništu, jer je ondje postojala crkvica sv. Martina i prije zavoda, pod vlašću varoškog župnika. Pjevaju se lekcije i mise i drži blagoslov.

Po starom običaju na 17 decembra noću od $11\frac{1}{2}$ sati do $12\frac{1}{2}$ slave zvona svih šiben. crkava kao osminu prije Božića. Ukućani su na nogama i goste se, mnogi odn na Poljanu na šetnju, glazba svira a mužari i puške pucaju. Na badnji dan popodne župnik blagosiva kice (božićne kice maslina, rusmarina i bršljana ili drvca) i naziva puku sretnu noć. — Na zadnji dan stare godine preko misi javlja se narodu, koliko je osoba umrlo i rodilo se u prošloj godini.

U raznim blagdanicama, kroz Došaće i Korizmu pri ranoj tijeku misi pjeva se hrvatski poslanica i evangelje. Svaki četvrtak u korizmi s narodom se pjeva povečernja (kompleta), drži se propovijed i blagoslov sa Pomiluj me Bože. U korizmene nedjelje ranije se obavlja Križni put. Prisustvuju i seljani Dubrave ili Bilica, koji su došli da slušaju prije podne propovijed u stolnoj crkvi. — U petak glušne nedjelje bratimi se upute u procesiji k stolnoj crkvi, da obave sat klanjanja presv. Sakramentu. Pjeva se Pomiluj i velike litanije. Bratovština Isusa Naz. čini to sutradan. Klanjanje od 40 sati u varoš. crkvi počinje na podne na Cvjetnicu. Svi bratimi redom, (po dvojica obučeni u togana

tunikama) vrše sat klečanja. — Na Vel. četvrtak popodne više pjevača pjeva Gospin plač, složen po o. Petru Kneževiću († 1768), propovijeda se o Muci Gosp., jer je sutra na Vel. petak glavna služba u stolnoj crkvi, odakle polazi noćna procesija.

U sve nedjelje preko godine čini se blagoslov sa Presvetim. Pobožnost mjeseca Gospina i oktobra vrši se kao i drugdje.

9. Područne crkve i nestale.

Današnja crkvica s grobljem u Črnići zove se u narodu sv. Nedjelja, a posvećena je bl. Gospo od n. Začeća, čija se slika sa zavjetnim darovima nalazi na oltaru. Ne zna se, kad je sagrađena. Početkom prošlog vijeka imala je tri oltarića: Gospo od n. Zač., sv. Križa i sv. Ante Pad., a danas samo jedan. Šibenska je općina 7. sept. 1843. odobrila nacrt za rekonstrukciju tadanje kapele, pa je bilo napravljen zvonik na preslicu od bijelog kamena s natpisom: A. D. — 1843 — Expensis Fidelium — Per P. Ant. Bracus. Ali zbog postavljenia većih zvona prvašnji je zvonik dignut g. 1927 i napravljen novi — od betona!

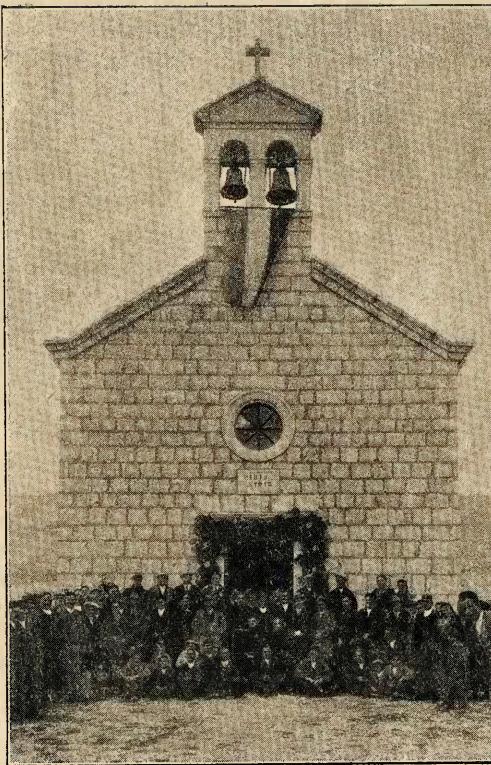
Crkvica sv. Elizabete na kraju Crnice ne spada pod jurisdikciju varoš. župnika, ali ipak donosimo o njoj par riječi. Ne zna se, kad je bila sagrađena, valjda početkom 17. vijeka. Kola pučka tradicija, da su ondje bili dvori „kralja Bile”. Tu bi se dakle krio kralj Bela pred Tatarima. Oko crkve postoje neki grobovi, gdje se pokopavalo sve do g. 1824., i ruševine nekih zgrada, što su sve težaci odavna ispremetalj tražeći blago. Možda se je ova crkvica zvala sv. Ilija, koja je bila župskom od 1610—1649, kad je od kuge Črniča sasvim opustjela. Svakako vlasnici su crkve do danas bratimi crkve sv. Duha u gradu. God. 1828 obvezala se crkvu potpuno uzdržavati obitelj Mazzoleni, a to je bilo bez zamjere, osobito dok je živio kanonik Ivan Mazzoleni, poznati dobrotvor. No ova se obitelj iselila iza talijanske okupacije Šibenika i crkva je ostala do danas potpuno zapuštena. U vrijeme okupacije stanovali su u njoj vojnici. Jedino svetkovanje sv. Elizabete s pjevanim lekcijama prešlo je u crkvu sv. Nedjelje kao i dio njezine slike.

Crkvica sv. Viđa u crničkom polju pripada beneficiju koralnih vikara pri stolnoj crkvi.

Crkva Gospe od Zdravlja u Dubravi sagrađena je g. 1912—13. doprinosima seljana i građana. Nacrt je učinio Josip Mitrović g. 1908. Za gradnju se zauzimao vrlo mnogo varoški kapelan fra Špiro Benutić. Sliku za oltar darovao je Josip Kečkemet, negdašnji vratar drž. suda u Šibeniku, koji sada živi u Trstu. Sa sobom je odnio lijepu zbirku starih slika. Oko crkve je zidom opasano groblje, gdje je Kečkemet pokopao svoju ženu. Prošle je godine darovao Gospu i lijepu „košulju”.

Selu pripada stara crkva sv. Mihovila na Vršinama, na jednom od brda Piska, gdje je staro groblje.

Crkva u Bilicama na brdu Pomisalj posvećena je Velikoj Gospi. Na istom položaju bila je prvašnja crkva, koja je bila župska valjda od 1470—1570. Novija je crkva popravljena 1879, a biskup Fosco blagoslovio je 29. XI. 1880. Zvonik na preslicu od kamena podigao je g. 1870 Dominik Pasini (za 40 forinta) i glavni jedini oltar 1880 za 200 for. Inače je njegov otac Jakov 1857 izradio neki rimski zvoničić (za 176 for), koji je grom srušio. God. 1914 ponovno se stalo proširivati crkvu i radilo novo pročelje. Zbog novčane krize zapeo je posao i dovršen tek 1923.



7. Crkva u Dubravi.

Oko crkve je groblje zapasano zidom g. 1862. Tu je bratska prizemna kućica od 1874. — Crkva je imala staru bratovštinu sa pravilnikom (matrikulom) od 1452, kako smo već spomenuli.

U Bilicama na mjestu Jerkulovac postoji kapela. Predaja kaže, da je iz ove drevne kapele prenesena slika Gospe, koja je sad u varoškoj crkvi. Stara kapela bila je valjda porušena od Turaka, a 19 sept. 1869 postavio je temeljni kamen novoj Ante Carminati apost. protonotar u prisutnosti župnika Varoša.

Don Ivana Krst. Šižgorića i 300 Biličana i Šibenčana. Kamenje za zvoničić, prozor i spomen ploču izradio je Dominik Pasini. 19. juna 1870 kapelu je blagoslovio i u njoj pontificirao biskup Zafro. Nazvana je Gospom Pomoćnicom kršćana. Njezinu je sliku darovala 12 sept. 1869. Marijana Tommaseo, sestra slavnog Nikole, a žena Fatuna Banchettija, koji je imao velike posjede u Tisnome i Jezerima. Prije toga slika je bila poslana na popravak Antunu Zuccaru, poznatom slikaru u Zadru, koji je za to primio 30 for iste godine. Marijana je darovala i nešto zlata. — Nad vratima kapele natpis glasi: *Sacellum antiquitus celebratum — Ob Deiparae Virginis Imaginem — Quae in templo suburbanò terrae continentis — Nunc asservatur — Pia plebs gestienti animo — A maceris renovavit — Nonis octobris A. D. 1869.*

Starokršćanska bazilika u Bilicama. Car Konstantin Porfirogenet iz 10. vij. označuje neko mjesto „Bilitoein”, koje naš povjesničar Vjekoslav Klaić, ne bez dobrih razloga, uzima za šibenske Bilice. Na starokršćansku porušenu crkvu u Bilicama (trichora) upozorili su javnost naš D. P. Kaer, Dr. L. Jelić i drugi, ali je najmjerodavnije ono, što o njoj piše Dr. Lj. Karaman (Vjesnik za arheol. i hist. Dalm., god. XLV. 139): Prvobitna crkvica u Bilicama mora da je podignuta prije dolaska Slovena u Dalmaciju. Motivi i stil ulomaka pregrade našastih u Bilicama podudaraju se potpuno sa starokršćanskim skulptiranim pregradama u gradskoj bazilici u staroj Saloni, u crkvici u Klavacima kraj Klisa, u crkvici iz Teürnie u Koruškoj iz V. odnosno VI. vijeka. U Bilicama nema ni traga stilizaciji pletera iz dobe seobe naroda. Ova pak konstatacija gradnje pravilnim operkama u crkvi ovlaštuje nas na gornje datiranje. Jedna ploča s pleterom i monogramom Marije prenesena je u kninski muzej.” Povijest starih Bilica prekrivena je dakle velikom tamom. (Ako se pak ko interesuje za primitivne građe čemera od kamenja, kojih ima sva sila u biličkom polju, može čitati lijepu radnju Č. M. Ivezovića u Zborniku kralja Tomislava od g. 1925. pod naslovom „Bunje, čemeri i poljarice”).

Nestale crkvice u Varošu. Kapelica sv. Vida bila je na brdu, gdje je barun M. Kr. Degenfeld, branitelj Šibenika, dao 1648 sagraditi tvrđavu, koja se po njemu zvala „tvrdava bizona” ili „tvrdava Degenfelda”, u narodu Vidakuša, a od 1911 od šibenske općine „Šubićevac”. — Na brdu gdje je sad tvrđava sv. Ivana, bila je i prije i kasnije crkvica toga sveca, a danas više ne postoji. — Ne zna se, gdje je bila crkvica sv. Petra, od koje su vrata od kamenja postavljena kao pobočna na varoš. crkvi.

Na mjestu gdje današnje sjemenište s kapelom sv. Martina, bila je druga istoimena kapela do 1929, koja je pripadala varoškoj župi. Ne zna se, kad je bila sagrađena, ali se spominje u g. 1404. Neki misle, da ju je te godine sagradio zajedno s lazaretom šibenski plemić Zanin Barbo. Crkvica je bila sagrađena u stilu mnogobrojnih sredovječnih naših kapela po Dalmaciji. Oko oltara

je bila polukružna apsida, svod crkve na sedlo, a zvonik na preslicu. Slika joj se nalazi u kapeli sjemeništa. Književnik Ivan Tomko Mrnavić, šiben. kanonik zatim bosanski biskup, uživao je beneficij sv. Martina. Valjda je on popravljao crkvu oko g. 1635., kad je na njoj postavio svoj obiteljski grb (danas u Grad. muzeju). Oko crkvice bilo je i nekoliko grobova. (Iz moga članka Crkvice sv. Martina u Nar. Straži g. 1927, br. 30).

Na koncu spominjem, da je uz cestu prema Donjem Polju iza Baldekinia god. 1855 podignuta vrlo uska kapelica sv. Križa, na uspomenu misija, kad je ogromna masa šibenčana amo u procesiji došla. Podno kamenog križa стоји jedva čitljivo: 3 Pad. Av. Glor. — Ricit. quot. — di 5 anni — 1855. što znači: Ko izmoli 3 očenaša, zdr. Mar. i Slava Ocu dobije oprost od 5 godina svaki dan.

10. Varoško „šamatorje“

Ne zna se, otkada je, ali je valjda već u 13. vijeku postojalo. Našle su se naime tri „starohrvatske“ grobne ploče koje su sigurno starije od 15 vijeka. Jedna je (polupana) i danas smještena pred sakristijom i na njoj se vidi reljef sličan vilici sa zavrnutim trakovima i sa dva kolobara. Druga je, sad uklonjena, bila u starom zidu s reljefom triju pločica. Treća je našasta g. 1926. u gradu, koja je služila da pokriva konao, a na njoj je bila zacrtana motika i lašun (mašklin).

God. 1416 općinsko je vijeće naredilo, da se unište grobnice oko crkvice sv. Kuzme i D., jer da iz njih zaudaraju mrtvaci, pa da se unapred pokopaju mrtvi u „starom groblju sv. Frane izvan zidina“, gdje je kasnije podignut bedem. (V. Miagostović, II n. cronista V—VI 106.) Tek oko g. 1680 postavljen je zid oko šamatorja, ali je izvan njega ostao po koji grob, što se moglo vidjeti u raznim prigodama.

Na desno pri uglu starog zida do Poljane bila je 1801 god. podignuta zidna kapelica sv. Ane. Postoji pričanje, da se je iza kapelice noću ustrijelio neki francuski oficir zbog nesreće ljubavi i ostavio pismo sa željom, da tu bude pokopan i nad grobom bude mu zasaden čempres. Doista se tužan čempres vijao do pred desetak godina. Dneva 3 marta 1813. bio je na Poljani mušketiran od Francuza i u šamatorju pokopan kaštelanski župnik o. Remetin Puljas, tobože kao buntovnik (Zlatović, Franovci 388). U ovom groblju bili su pokopani ne samo varošani, nego i drugi građani, pa i stranci.

Od dobe Napoleona Vel. brzo se širila zabrana, da se ljudi pokopavaju u crkvama, pa su se na sve strane podizala centralna grobišta. Tako je u Šibeniku g. 1828 nastalo groblje sv. Ane, a u šamatorju se prestalo pokopavati. Tu su kasnije uklonjene kosti mrtvaca. Ne zna se, kakvih je bilo spomenika i natpisa. Potom su posadili masline i par čempresa, što je slabo uspijevalo. Na mjestima se žela trava, na mjestima sušile su se višnje i buhač.

trgovaca. Varošani se nijesu dugo smirili s mišljom, da se pokopaju na novo groblje. Još 1842 tražili su bezuspješno dozvolu od političke vlasti, da ustanove groblje u Buvalima ili oko crkvice sv. Martina.

God. 1911. crkovinarstvo je predalo šib. općini prostor iza crkve uz vrlo nisku cijenu ali pod uvjetom, da ondje do g. 1913. bude podignuta zgrada za realnu gimnaziju. To se u svoje doba propustilo učiniti, pa su na onom prostoru Talijani za okupacije podigli „circolo“ za časnike, kako ga vidimo u današnjem stanju. Tu je iza okupacije smještena učiteljska škola prenesena iz Arbanasa kod Zadra. Pred dolazak Nj. V. Kralja g. 1925. porušen je prednji zid šamatorja s kapelicom. Napokon poslije dugog čekanja od preko 100 godina, po davnoj želji cijelog građanstva, zauzetnošću g. Dr Vinka Smolčića, načelnika grada i župnika fra Pavla Silova a troškom općine, prošle godine šamatorje ogradieno je fugiranim kamenjem, zid popločan bijelim kamenom iz Braća i urešen trima ulazima. Takoder od bijelog kamena podignuta je nova ukusna zidna kapelica sv. Ane. Ovom prigodom postavljena je u šamatorju ploča, prenesena iz Gradskog Muzeja s francuskim natpisom: L'an 1807 — Sous les règnes de Napoleon le Grand — Par les ordres du général en chef Marmont — Commandant de l'armée de Dalmatie — Sous la direction du général Tirlet — Commandant de l'artillerie — Le 18 régiment d'infanterie légère — A fait cette route.

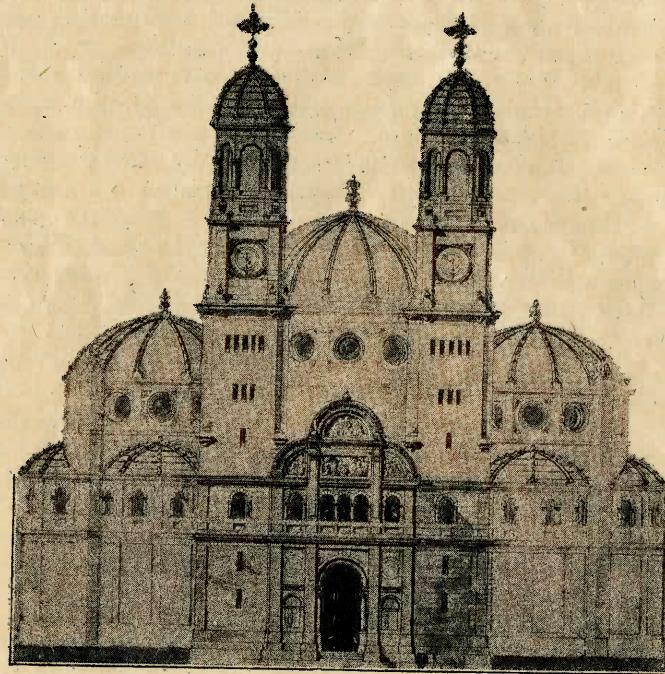
Ovo je rijedak francuski natpis iz doba francuske okupacije u Dalmaciji, kad se je gradila sredozemna cesta.

Sad se priprema zemljiste za nasade šamatorja. Ono će uvelike doprinijeti ljepoti okoliša Poljane i udobnosti građanstva. Koji budu šetati među cvijećem po negdašnjem grobištu, neka se sjete svojih pređa i reku: Mir i svjetlost im vječna!

11. Oko nove crkve u Varošu

Bilo bi doista idealno, kad bi se mjesto sadanje crkve podigla veća i ljepša, da bude dostojna sestra šibenske katedrale. Prva akcija oko toga pada u godinama 1869 do 1873. za vrijeme župnika D. B. Šižgorića. Na sve spise koji su se slali izvan Šibenika za sakupljanje pripomoći, potpisivao je i biskup Ivan Zafron. Brojne su molbe bilo litografiранe ili štampane na hrv., talij. i latin. jeziku. Tu se spominjali glasoviti šibenčani i dalmatinici i isticala ljepota katedrale. Apeluje se na jedinstvo kršćana i na samilost. Varošanci će moliti Boga za dobroćince a kamenje crkve govorit će u poхvalu svojih dobrotvora. Posebni letak upravljen je ocima vatikanskog sabora. Svakom uglednijem građanu u pokrajini u Dalmaciji upravljen je molba, kao i „slavljanskim“ čitaonicama. Valjda svaki bolje živući plemić, knez i grof po Hrvatskoj, Ugarskoj, Češkoj i Austriji primio je poziv za doprinos. Pisalo se dakako biskupima, kardinalima, arcidukama, barunicama, princesama, pače francuskom i bavarskom kralju te

Garciji Moreni, predsjedniku Čileja, Preko šiben. biskupa, slavnog Nikole Tommasea i drugih ličnosti letjela su pisma svugdje u Italiju, pa čak u Oxford, London, Čarigrad, Odesu, Kair i Madrid. Odaziv nije bio utješljiv. Sakupilo se jedva 1617 forinta, od kojih su oci vatik. sabora darovali 215, a šiben. općina 200. Pravi je razlog tomu, što je nastao 1870 rat između Francuske i Njemačke, pa su se ljudi svugdje uznenirili i štedjeli novac. Župnik je vodio evidenciju o sakupljenom u knjigi, kojoj je dao naslov „Le mie speranze“. Te su nade propale. Raspoloživim novcem sagradila se sadanja župska kuća. Konačno bilo je sabrano 1713 for. a trebalо je 21.072 po troškovniku i nacrtu Dr Teste.



Projekt nove župske crkve u Varošu.

Interesantno je spomenuti neke ličnosti koje su sudjelovale doprinosom, a to su: Robert Visiani botaničar, Nikola Tommaseo književnik, Dr Božidar Petranović pravnik i književnik, tvorničar Roman Vlahov, Franjo Mazzoleni pisac i kanonik književnik Josip Mrkica, svi iz Šibenika. Od drugih spominjem povjesničara Natka Nodila, slavnog J. J. Strosmayera, zagreb. kardinala Haulika, Stjepana Buzolića pjesnika, Milana Rešefara prof. univ. i knjiž. historičara, Antuna Lubina prof. univ. i dantistu, Matu Škaricu prevodioca i komentaristu Biblije, zatim Cezara Cantu svjetskog povjesničara, Petra Paganina prof. univ., Mar. Giovannellu mletačku princesu i bečkog kardinala Rauschera.

Kad je odbor za građu našao se u škripcu, zatražio je pri-pomoć od ministarstva u Beču. U molbi se isticalo junaštvo Dalmatinaca kod Solferina, Custozze, Magente, Palestre, Sadove, Helgolanda i Visa. To je najmanje pomoglo. 7 jan. 1873 javlja polit. poglavarnstvo odboru, da je protivno gradnji, pače i proti proširenju crkve na državni trošak. To je bio zadnji udarac cijeloj akciji.

Za vrijeme župnika fra Ante Bilonića učinio je inžinjer Gajlon Mazzoleni nacrt za proširenje varoš. crkve. Nacrt nije zgodan, niti se crkva može ukusno proširiti. Brzo je sve zaspalo.

God. 1927. sadašnji župnik potakao je ponovno pitanje gradnje nove varoš. crkve i ustanovio posebni odbor. Naš odlični arhitekt Ciril M. Iveković, prof. univ. u Zagrebu, izradio je glavne nacrte kao i regulacioni plan obzirom na okolinu crkve. Pri tome je uzeo u obzir domaće tradicije arhitekture i drevnu šiben. katedralu a u vezi sa savremenom tehnikom. Crkva bi bila „trichora“ t. j. sa tri apside, sa kupolama i drugim polukupolama. Uz glavni brod sa svake bi strane bile po dvije kapele. Pred crkvom bi bio trijem sa „loggiom“. U crkvi bi stajalo do 7000 osoba. Trošak se predviđao na 12 milijuna dinara! Sličan nacrt g. Iveković bio je izradio za monumentalnu crkvu u Visu, koju je imala podignuti austrijska mornarica. On je učinio također glavni nacrt za veliku župsku kuću u šamatorju. No svi ti planovi sada leže u skrinji i čekaju bolja vremena.

Sadržaj.

1. Razvitak Varoša	3
2. Postanak varoške župe	4
3. Župnici i kapelani, Župski stan.	7
4. Bilješke o župnicima i kapelanim	10
5. Varoška crkva	15
6. Oltari varoške crkve, Orgulje, Moćnik, Srebrenina.	19
7. Bratovštine	22
8. Posebni crkveni obredi	23
9. Područne crkve i nestale	25
10. Varoško „šamatorje“	28
11. Oko nove crkve u Varošu	29

Slike:

1. Šibenik s okolicom oko god. 1550	5
2. Šibenik oko god. 1800	8
3. Šibenik s mora	11
4. Šibenik Varoš	14
5. Varoška župska crkva	16
6. Glavni oltar žup. crkve u Varošu	20
7. Crkva u Dubravi	26
8. Projekt nove župske crkve u Varošu	30

* * *

*

Br. 2140.

Imprimatur.

Biskupski Ordinarijat
u Šibeniku 23. oktobra 1931.

† Fr. Jeronim biskup